

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

NAMANGAN VILOYATI
XALQ TA'LIMI BOSHQARMASI

YANGIQO'RG'ON TUMANI
XTMFMTEBga qarashli

33-sonli umumiy o'rta ta'lim
maktabi ona tili va adabiyoti
fani o'qituvchisi Dilfuza
Tursunboyevaning

DARS ISHLANMASI

Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O‘zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir.

(«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»dan)

SO‘ZBOSHI

Ma’lumki, «Ona tili va adabiyot» darslariga noan’anaviy darslarni olib kirish va uni ta’lim mazmuniga singdirish, dars o‘tishning yangi-yangi usullarini topish Davlat ta’lim standartlari talablarini bajarishga zamin yaratadi. Inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish, o‘z kelayotgan yosh avlodda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg‘usini uyg‘otishda, milliy tilga, o‘z xalqining an’analariga iftixor hissini kamol toptirishda «Ona tili va adabiyot» darslarining o‘rni beqiyosdir. Shunday ekan, biz ham o‘z darslarimizni tashkil etishda aynan shu maqsadlarni ko‘zlagan holda ish olib boramiz.

Dars o‘tish qulay va jonli bo‘lishi uchun turli ko‘rgazmali qurollar ishlab chiqamiz. Ulardan o‘z vaqtida va o‘rnida foydalanishga harakat qilamiz. Murakkab mavzuni o‘quvchilar ongiga osongina etkazish uchun «Aqliy hujum», «Zakovat», «Modul dars», «Zigzak», «Interfaol», «Uyin dars», «Munozarali-bahsli dars», «Sayohat dars», «Musobaqa dars» kabi usullardan foydalanamiz. Darslarda o‘zimiz o‘rgatgan manbalardan, savollar yoki testlardan unumli foydalanamiz. Ta’lim har doim takomil va yangilanishga mushtoqdir. Shuning uchun, ilojini boricha, ta’limning yangi usullari ustida izlanishimiz talab etiladi. Chunki o‘quvchilarga ham bir xil qolipdagi darslar yoqmaydi, ularni zeriktiradi. Natijada o‘quvchi darsni yaxshi o‘zlashtira olmaydi. Har bir usuldagi darslar ikki-uch marta o‘tilganda o‘zini oqlaydi. Me’yoridan oshmasligi, o‘quvchilarni zeriktirmasligi uchun usullarning turlicha bo‘lishi darsning samaradorligini yanada oshiradi. Dars jarayonlarida notiqlik, suhbat, hikoya, mustaqil ish, yozma ish, zamon bilan bog‘lash, mustaqil fikrga tayanish shakllariga

katta e'tibor berishimiz lozim. Har bir o'tilayotgan darsga o'quvchilar tomonidan berilayotgan baho biz uchun qadrlidir.

Ushbu qo'llanma, asosan, "O'zbek tili va adabiyoti" ta'lim yo'nalishi bo'yicha bitiruvchi kurs talabalariga mo'ljallangan. Undan talabalar pedagogik amaliyot davrida keng foydalanishlari mumkin.

NOAN'ANAVIY DARSNING ASOSIY YO'NALISHLARI:

- a) o'quvchilarga mustaqil fikr yuritishni o'rgatish;
- b) o'quvchi fikrini bir nuqtaga jamlash;
- v) o'quvchilarda fan asoslari, yutuqlari to'g'risida aniq tushuncha hosil qilish;
- g) olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash va boshqalarga o'rgatish va hokazo.

Shu maqsadlardan kelib chiqqan holda quyidagi ishlarni bajarish tavsiya etiladi:

- o'qituvchilarga kerakli metodik yordam ko'rsatish;
- turkum fanlar bo'yicha uchrashuvlar, ilmiy-amaliy konferentsiya hamda seminarlar tashkil etish.
- darslarni kuzatish va ularda IPT elementlarini qo'llash darajasini oshirish;
- ilg'or ijodkor o'qituvchilar tajribasini o'rganish va ommalashtirish;

Dars jarayonida umumiy yoki mavhum tushunchalar o'rniga aniq ilmiy asoslangan ma'lumotlar berish va boshqalar. Bugungi taraqqiyot har bir o'qituvchidan o'ziga xos ijodkorlikni, malaka va tajribani taqozo etmoqda. Bu, o'z navbatida, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. XXI asr muallimi yuksak taraqqiy etib borayotgan bugungi fan-texnika yutuqlariga har doim hozirjavob bo'lishi, ulardan o'z darslarida samarali foydalana olishi kerak bo'lmoqda. Darslarda qo'llanadigan interaktiv usullar o'quvchilarda o'z ona tili va yurtiga mehr-muhabbat tuyg'ularini uyg'otish, ularni mukammal savodxonlik darajasiga ko'tarish, mantiqiy aniq va to'liq nutq sohibi bo'lishiga erishish kabi muhim vazifalarni bajarishni nazarda tutadi. Ona tili darslarida o'tiladigan mavzuga oid materiallarni topish, ularni bajarishda o'yin usullaridan

foydalanish yaxshi natija beradi. Masalan, o'quvchilar ikkiga bo'linib gap tuzadilar. O'yin sharti shundaki, birinchi gap qaysi harf bilan tugasa, ikkinchi gap shu harf bilan boshlanishi kerak. Gaplar ma'lum bir mavzuga oid bo'lib, natijada matn tuziladi. Masalan: «Odam odamsiz yashay olmaydi. Inson o'zining xushtabiati, shirin muomalasi bilan odamlar qalbidan joy oladi», kabi. Maktabda adabiy kechalar o'tkazish ham o'ziga xos samara beruvchi usullardandir. O'quvchilar bunday tadbirlarda she'rlardan namunalar yodlaydilar, timsollarga bo'linib, asarlardan parchalar ko'rsatadilar, sahnada o'zlari ijro etadilar. Bunda o'quvchi yodlagan har bir jihat uning ongida bir umr muhrlanib qoladi, uning yodidan chiqmaydi.

O'quvchi uchun mustaqil o'rganishga berilgan badiiy asarni taqriz yozish orqali tahlil qilib berish usuli ham ancha samarali natija beradi. Taqriz yozish jarayonida o'quvchilarda badiiy asar tiliga e'tibor kuchayadi, ularni badiiy ijodga o'rgatish imkonlari tug'iladi. Chunki taqriz yozish jarayonida o'quvchi har bir so'zning ma'nosi, salmog'i va ta'sir kuchini to'liq anglab etishga harakat qiladi.

FAQAT OHANG VOSITASIDA BOG‘LANGAN QO‘SHMA GAPLAR

Darsning uslubi: Modul (andozali) usuli.

Darsning maqsadi: O‘quvchilarni o‘z fikrini aniq, to‘g‘ri va ifodali bayon etishga o‘rgatish, matndagi fikrni yozuvchi bayon etganidek tushunishni o‘rgatish.

Darsning jihozi: 1. Texnik vositalar: audio kassetalar, kompyuter, kodoskop. 2. Ko‘rgazmalar: ohang vositasida bog‘langan qo‘shma gaplar, rasmlar, 9–sinf ona tili darsligi, Said Ahmadning «Ufq», Malik Murodovning «Oltin sandiq ochildi», Abdulla Qodiriyning « O‘tkan kunlar», Tursunoy Sodiqovanning «Hazrati ayol», «Mehr qolur», Matlabbeka Ulug‘bek qizining «Hikmatlar guldastasi» hamda Shavkat Rahmonning «Saylanma» kitoblari.

Darsning shiori: O‘dobbning boshi - tildir.

Guruhlarning shiori: 1. Gap – fikrning surati.

2. Yaxshi nutq - rang-barang gulzorga o‘xshaydi.
3. Shirin so‘z - inson qalbining chirog‘i.
4. Mag‘zi butun suhbat – odamni fikrlashga undaydi.
(Matlabbeka Ulug‘bek qizi, «Hikmatlar guldastasi»).

Mana, o‘lkamizga Navro‘zi olam kirib keldi. Atrof xushbo‘y gullar ifori bilan burkandi. Shu bois, biz ham bugungi darsimizga to‘rtta savatda go‘zal gullar namunasidan: chinnigullar, lolalar, binafsha va moychechaklar guldastasini keltirdik.

Aziz o‘quvchilar! Savatdagi gullardan yoqtirganingizni tanlab, shu gul qo‘yilgan stol atrofiga o‘tiring. Guruhingiz nomi ham ushbu gul nomi bilan ataladi. Dars jarayonida to‘g‘ri javobingiz uchun bu gullardan terib, baho kartochkalarigizni yig‘asiz.

Bugungi darsimiz «Faqat ohang vositasida bog‘langan qo‘shma gaplar» mavzusi ustida boradi. Har biringiz quyidagi modul dasturi bilan tanishib, darsga tayyorgarlik ko‘ring.

112-maktabning 9–sinf o‘quvchisi _____ uchun «Ona tili»dan «Faqat ohang vositasida bog‘langan qo‘shma gaplar» mavzusi yuzasidan o‘quvchilarning kichik guruhlarida o‘zaro hamkorlikda ishlashga mo‘ljallangan **MODUL USULI**.

MODULNING DIDAKTIK MAQSADI: Siz o‘quvchilar kichik guruhda hamkorlikda mustaqil ishlab, ohang vositasida bog‘langan qo‘shma gaplarda tinish belgilarining vazifasini, xususiyatlarini bilishingiz, nutqiy tafakkuringizni kengaytirishingiz, nutq va muloqot madaniyatingizni rivojlantirishingiz zarur.

№	<i>O‘quvchilar o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan o‘quv materialiga oid topshiriqlar.</i>	<i>Topshiriqlarni bajarining</i>	<i>Baho</i>
I.	<p>Maqsad: faqat ohang vositasida bog‘langan qo‘shma gaplarning xususiyatlarini o‘rganish.</p> <p>1. Darslikdagi matnni diqqat bilan o‘qib, tegishli mashqda berilgan qo‘shma gaplar tarkibidagi sodda gaplarni va ularni o‘zaro bog‘layotgan vositalarni aniqlang.</p> <p>2. Magnit lentasidan berilgan matnga yozma va og‘zaki izoh bering.</p> <p>3. O‘tgan mavzuni takrorlash uchun kompyuterda test ishlang.</p>	<p>O‘quvchilar guruhi bilan hamkorlikda ishlang.</p> <p>Kompyuterdan to‘g‘ri foydalaning.</p>	<p>O‘z faoliyatingizni baholab boring</p>
II	<p>Maqsad: ohang yordamida bog‘langan qushma gaplarni har qanday matndan topa bilish va uning vazifasini anglatish.</p> <p>1. Berilgan adabiyotlardan ohang vositasida bog‘langan qo‘shma gaplarni toping.</p> <p>2 «Zakovat» o‘yinida qatnashib tinish belgilarining vazifalarini tushuntiring.</p>	<p>O‘quvchilar jamoasi bilan o‘tkaziladigan savol-javobda faol ishtirok eting.</p>	<p>Nechta to‘g‘ri javob topdingiz?</p> <p>Belgilab boring</p>

	3.Kodoskopda berilgan qo‘shma gaplarni topib, tinish belgilarini qo‘ying, perfokarta bilan ishleng.		
III	<p>Maqsad: og‘zaki nutqni rivojlantirish, mavzuga ijodkorkorlik bilan yondashish.</p> <p>1. Adabiyotlardan topilgan qo‘shma gaplar tarkibidagi tinish belgilarini yordamchi so‘zlar bilan almashtiring.</p> <p>2. Badiiy adabiyotdan tayyor matnni toping va uni ifodali o‘qib, tinish belgilari o‘rnini sxemada belgilang.</p> <p>3 Yozuv taxtasida berilgan gaplarni ijodkorlik bilan to‘ldiring.</p>	<p>Tezkorlik bilan ishleng.</p> <p>Adabiyotlardan foydalaning.</p> <p>Trening usulida guruh bilan ishleng.</p>	<p>O‘z kuchingizni sinab boring.</p>
IV	<p>1. Modulni yakunlash! Modulning didaktik maqsadini o‘qing.</p> <p>2. Siz moduldan ko‘zlangan maqsadga erishdingizmi? Qay darajada?</p> <p>3. O‘quv materialidan o‘zlash-tirishga nima yordam berdi va nima xalaqit berdi?</p> <p>4. Qaysi topshiriq tushunarsiz bo‘lib qoldi? Dars davomidagi faoliyatingizni baholang.</p> <p>5. Uyga vazifa: belgilangan mashq. Har bir berilgan tinish belgisiga ikkitadan qo‘shma gap tuzib matn tuzing.</p>	<p>O‘z fikringizni bayon eting.</p> <p>Guruh sardori faoliyatingiz haqida o‘qituvchiga hisobot tayyorlaydi.</p>	<p>Umumiy bahoni hisoblab chiqing.</p>

Aziz o‘quvchilar! Qo‘lingizdagi modul bilan tanishib chiqdingiz. Topshiriqlarni bajarishda vaqtdan unumli foydalaning. Yozma nutqda

tinish belgilarining ahamiyati katta. Tinish belgilari o‘z o‘rnida ishlatilmasa, gapning mazmuni ham, sintaktik tuzilishi ham o‘zgarib ketadi. Tinish belgilari yozma nutq mohiyatini yaxshi tushunishni ta’minlaydi. Yozuv taxtasidagi misollarni o‘qib, ma’nosini tushuntirib bering:

1. Sen katta bola emassan.

(Kichkintoyga uning kichikligi ta’kidlanyapti)

2. Sen katta, bola emassan.

(O‘smirga endi kichik bola emasligini ta’kidlanyapti)

3. Solining kelgani rost, emas yolg‘on.

(Rost so‘zidan keyin qo‘yilgan vergul Solining kelganini bildirishga xizmat qilyapti, ishontiryapti)

4. Solining kelgani rost emas, yolg‘on.

(Bu gapda vergul joyini o‘zgartirib, gapning yolg‘onligini ta’kidlayapti).

O‘qituvchi: Men ham darsni Afandi latifasidan boshlasam: Afandi bir kuni gaplashib o‘tirib, qozini «Siz ahmoq odamsiz» - debdi. Xafa bo‘lgan qozi afandini podshohning oldiga sudrabdi. Voqeadan xabar topgan podshoh afandiga do‘q qilib: «Darhol uzr so‘rab, «Siz ahmoq odam emassiz», - degin, yo‘qsa hozir jallod chaqiraman», - debdi. Ilojsiz qolgan afandi qoziga qarab: «Siz ahmoq, odam emassiz!» - debdi.

(O‘quvchilar darslikda berilgan mashq asosida qo‘shma gaplar tarkibidagi sodda gaplarni va ularni o‘zaro bog‘layotgan vositalarni aniqlashadi. Magnit lentasidan quyidagi matn o‘qib eshittiriladi. O‘quvchilar matn tarkibidagi tinish belgilarining o‘rnini sxema tarzida belgilaydilar, qo‘shma gaplarni aniqlab, bog‘lovchi vositalarni sharhlaydilar.

«Oqil bobo deydi: - O‘z vatanini sevmagan odam – yomon odam. Kimda-kim o‘z ona diyorining zamini-yu, oqar suvlarini, kimsasiz cho‘llari-yu, dala dashtlarini qalbdan seva olsa, unday odam kam bo‘lmaydi, zavol ko‘rmay kamol topadi. Vatangado esa xalq qahrg‘azabiga uchragan kishidir. Vaqti kelib unga hatto bir parcha yer ham, kafan ham buyurmaydi. «Bir siqim ona yer tuprog‘i bir hovuch oltindan qimmat», - deb bejiz aytilmagan».

Chinnigul guruhi: Biz bu matnning sxemasini quyidagicha chizdik:

----- : - ----- - ----. -----, ----, -----, -----, -----.
-----, -----, -----, -----, -----.

Lola guruhi: Biz bu matn tarkibida 3 ta sodda gap va bitta nisbiy soʻzlar vositasida bogʻlangan qoʻshma gap borligini aniqladik.

Moychechak guruhi: Bu matn tarkibidagi qoʻshma gap uyushiq boʻlaklar bilan bogʻlangan. Sodda gap tarkibida ham ega uyushib kelgan. Uyushiq boʻlaklarda ham vergul, ikki nuqta va tire ishlatiladi.

Binafsha guruhi: Bu matnda *kimda kim, unday* nisbiy soʻzlari, *-yu, ham* bogʻlovchi yuklamalari, *tire, vergul, ikki nuqta* tinish belgilari sodda gaplarni oʻzaro bogʻlagan. *Ham* bogʻlovchisi takror qoʻllangani uchun har bir boʻlak vergul bilan ajratilgan.

Oʻqituvchi: Oʻtilgan mavzularni takrorlash uchun quyidagi testlarni kompyuterda ishleng.

Test bilan ishlash:

1. Ohang vositasida bogʻlangan qoʻshma gap qaysi qatorda berilgan?

A) Maktabda oʻqimoq kerak, ammo maktabdan chiqqandan keyin yana koʻproq oʻqish kerak.

B) Kim oʻqishni istamasa, hech qachon haqiqiy inson boʻlolmaydi.

C) Hamma sohada chalasavod boʻlmasliging uchun hamma narsani bilishga intilma.

D) Boʻlar-boʻlmasga qattiq kulaverish farosatsizlik va yomon tarbiya alomati.

E) Bemaʼni fikrlar har kimda ham boʻladi, faqat aqlli kishigina uni aytmaydi.

2. Qoʻshma gap tarkibiy qismlarini bir-biriga bogʻlovchi vositalar toʻgʻri koʻrsatilgan qatorni belgilang.

A) Ohang, bogʻlovchilar, yordamchi soʻzlar.

B) Yordamchi soʻzlar, kelishiklar, ohang.

C) Yuklamalar, ergashtiruvchi bogʻlovchilar, koʻmakchilar.

D) Teng bogʻlovchilar, ergashtiruvchi bogʻlovchilar, bogʻlovchi - yuklamalar, nisbiy soʻzlar, ohang.

E) Toʻgʻri javob yoʻq.

3. Soʻzlarga qoʻshilib yoziladigan yuklamalar qatorini belgilang.

A) –chi, -ku, -da.

B) –a, -yoq, -ya.

C) –u, -yu, -da.

D) –ku, ham, -chi.

E) –mi, -oq, -gina.

4. Tog‘larda hatto yoz oylarida ham yomg‘ir yog‘adi. Ushbu gapda yuklamaning qaysi turi qo‘llangan?

A) so‘roq yuklamasi.

B) ta‘kid yuklamasi.

C) ayiruv yuklamasi.

D) kuchaytiruv yuklamasi.

E) ushbu gapda yuklama qo‘llanmagan.

5. *Ham* so‘zi qanday vaqtda bog‘lovchi sanaladi?

A) hamma vaqt.

B) faqat teng bog‘lovchilar o‘rnida qo‘llanganda.

C) uyushgan bo‘laklarning oxirida takrorlanib kelganda.

D) faqat uyushiq bo‘laklarning oldida kelgandagina bog‘lovchidir.

E) *ham* so‘zi bog‘lovchi emas, yuklama hisoblanadi.

6. Qaysi gapdagi nuqtalar o‘rniga ergashtiruvchi bog‘lovchini qo‘yish mumkin?

A) Osmonni quyruq bulut qopladi,..... yomg‘ir yog‘a boshladi.

B) Osmonni quyruq bulut qopladi,..... yomg‘ir yog‘madi.

C) Ichkaridan ovoz eshitilar, so‘zlari anglashilmas edi.

D) Ko‘chatlar yaxshi parvarish qilindi, ular tez o‘sa boshladi.

E) Kor yoqqani yo‘q, qalin qirov tushgan.

7. Bog‘lovchi vazifasidagi *-u* (*-yu*) yuklamalari qaysi bog‘lovchilar o‘rnida qo‘llanishi mumkin?

A) biriktiruv bog‘lovchilar.

B) zidlov bog‘lovchilar.

C) ayiruv bog‘lovchilar.

D) biriktiruv va zidlov bog‘lovchilar.

E) biriktiruvchi, zidlovchi va ayiruv bog‘lovchilar.

8. Yordamchi so‘zlarni toping.

A) Asablarning sog‘lom bo‘lishi uchun badantarbiya bilan shug‘ullanish lozim.

B) O, qanday chin baxtga to‘lg‘in bu onlar!

C) Munofiqlik va soxtalik do‘stlik uchun yotdir.

D) Suvning yuzi jimir-jimir qiladi.

E) A va S to‘g‘ri.

(Test kalitlari: 1-D, 2-D, 3-E, 4-D, 5-B, 6-D, 7-D, 8-E)

O'qituvchi: O'quv faoliyatining ikkinchi elementida siz ko'rgazmada taqdim etilgan badiiy adabiyotlar sahifalaridan faqat ohang vositasida bog'langan qo'shma gaplarni topishingiz va «Zakovat» o'yinida qatnashib, tinish belgilarining vazifalarini guruhingiz bilan hamkorlikda tushuntirishingiz kerak bo'ladi.

Chinnigul guruhi: 1. Bu xunuk xabarni eshitganda qiz butun borlig'ini unutkan, (shu sababli) esankirab nima qilishini bilmay tong otguncha yurib chiqqan edi.

2. Qiz bola nozik narsa, (shu sababli) tengi chiqsa tekin ber, degandek, (shuning uchun) vaqtida egasiga topshirsak, yomon bo'lmasdi.

3. U uyga qaytarkan: «To urush tamom bo'lguncha yerto'ladami, o'radami kun kechiraman», degan o'yda edi.

4. Ufqdan uch nuqta qoldi, bu – Nizomjon, bu – Dildor, bu – Zebi.
(Said Ahmad «Ufq» romanidan)

5. Nodirajon, Shoirajon,

Tanam qimir etmaydi,

Boring, qorli tog'larga:

Bir shoir yotibdi deng,

Xudoning hovlisida.....

Osmon to'la havolar,

Faqat menga yetmaydi. (ikki nuqta, vergul)

6. Jismingda jon bo'lsa

Undan xazar qil,

Haqorat – xotirga sanchilgan nayza.

(Shavkat Rahmon, «Saylanma»).

Lola guruhi: 1. Qissadan hissa: Nonni ko'z qorachig'iday saqla, dehqon mehnatini oqla. (ikki nuqta)

2. Xalq maqolida: - Yerni go'zal qilgani sayin, go'zal bo'lar o'zi ham inson, - deb bejiz aytishmagan. (ikki nuqta)

3. Eng noyob boylik - bo'sh vaqtini behudaga o'tkazib, bir-birlari bilan gap sotib o'tirish, arzimagan mayda-chuyda narsalar ustida bahslashish, yoxud ko'cha-ko'yda sanqib yurish bilan kun o'tkazuvchi bolalarni ko'rib afsuslanasan, kishi. (tire, vergul)

4. Vaqt - tig'iz, qadrlagan – aziz. (tire)

(Malik Murodovning «Oltin sandiq ochildi» odobnomasi)

5. El qirildi turkiy o'lkada,

El qolmadi – keldi ajali,

Kim qoniga botdi u o'lkada,
Kim g'ajildi namoz mahali.

6. Sezaman – poyonsiz qorong'ilikda
Chinqirib o'sadi xo'rlangan maysa.

(Shavkat Rahmon, «Saylanma»).

Moychechak guruhi: 1. Ammo roostingni ayt: ko'nglingda bu yo'lni ixtiyor etib to'g'ri qildimmi, yo'qmu, degan bir ishtiboh yo'qmu? (ikki nuqta).

2. Dargohi ilohiyning gadosi - haq-taoloning suyukli bandasi erur. (tire).

3. Ha, hayotning achchiq-chuchugini tatib ko'rmagan, o'n gulidan bir guli ochilmagan bu nozik qiz: qirqqa borib qolgan, chekmagan zahmati, ko'rmagan balosi qolmagan. (ikki nuqta).

(Odil Yoqubov, «Ulug'bek xazinasini»).

4. Qutidor xotiniga kulib qaradi: -- Eri yaxshi bo'lsa, kundosh balosi nima degan gap? (tire).

5. Zero, Anvar hozir butun shaharga dong' tortg'an, shaharning ulamosi, ashrafi, bek va bekbachchasi Anvarni taniydir; Anvarga mazkur oliy tabaqalarning har qaysisi ham o'z qizini berib, kuyov qilishg'a tayyor. (nuqtali vergul, vergul).

6. Andisha va ehtiyot yuzasidan bu xatni alohida yozib, kitob ichiga yashirdim: Anvar aka, og'ir soatlarda yoningizda turg'uchi do'stdir; qochquchi esakim – buni sizning hukmingizga havola qilaman. (ikki nuqta, nuqtali vergul, tire).

(Abdulla Qodiriy «O'tkan kunlar», «Mehrobdan chayon»).

Binafsha guruhi: 1. Azizim, har qanday yomon ishning bir jihati xosiyatdir: 16-fevral katta-yu kichikka bir dars, hushyor torttiruvchi bir saboq bo'ldi! (ikki nuqta, vergul)

2. Bolalar dunyosi chinnidan qurilganday nafis – salga darz ketadi. (tire)

3. Ayol qaynar buloq: uning bir ismi Mehr, bir ismi Muruvvat, yana bir ismi Fidoyidir. (ikki nuqta)

4. Mardlik, tantilik, lafzda turish kabi xislatlar ayol toifasida kuchliroqdir: sevgisini yashirin asrash – mardlik; shaytonning yo'liga yurmay, sharm-hayo bilan turish – mardlik; hamisha o'zini kamtar va siniq tutish – mardlik.

(tire, ikki nuqta)

5. Bola – shamol, tiyaylik, - deb ayt,
Guldir – xorin qiyaylik – deb ayt.
Oy misoli jinday dog‘i bor,
Artib, so‘ngra suyaylik, deb ayt.
Yomon, deb ayt hammaga bir-bir,
Onasiga aytma bari bir.

6. Kelsam onam: jonimga jon qo‘shgani,
Tursun Jonim kelibdi, deya yayraydi.
Men esam-chi, tashib qo‘sha-qo‘sha g‘amni,
Nuqul bolam tashvishidan sayrardim.

Joningizga jon bo‘lmadim, onam-a. (ikki nuqta)

7. Nogoh yo‘ldan baxil chiqdi, bo‘sh so‘zimni terdi u,
O‘z so‘zim-la o‘z-o‘zimni savaladi: o‘ylandim,
Ziyrak tortdim – til tiyishdan,
Ajib saboq berdi u. (ikki nuqta, tire)

(Tursunoy Sodiqova «Mehr qolur», «Hazrati ayol»)

O‘qituvchi: Siz badiiy adabiyot sahifalaridan faqat ohang yordamida bog‘langan qo‘shma gaplarni topdingiz. Endi dam olish bekatida quyidagi topishmoqlarga javob topib, so‘ngra har bir stolga qo‘yilgan tinish belgilarning (tire, ikki nuqta, nuqtali vergul, vergul) gapdagi o‘rni haqida guruhingiz ma’ruza qiladi.

1. Jinqarcha deb, meni demang norasida,
O‘rnim tengdosh bo‘laklarning orasida.
Fikrlarning «raz‘ezdi» -- men, menda birpas –
Olib o‘tar har o‘quvchi yarim nafas... (vergul)
2. Yozuvlarga izlab ma‘no, Yo‘l ko‘rsatay o‘zim dono.
Har gap, so‘zga, harfga hatto, Etolaman izoh ato. (tire)
3. Erkin duradgor, Tolib shifokor.
Erkin, Tolibdan keyin ne darkor? (tire)
4. Katta akang Samandar ishchan, ilg‘or paxtakor.
Samandardan oldin, so‘ng bir nimalardir darkor? (vergul)

Chinnigul guruhi: Vergul quyidagi o‘rinlarda qo‘yiladi:
Bog‘lovchisiz birikkan uyushiq bo‘laklar orasida; takrorlanuvchi bog‘lovchilar bilan birikkan uyushiq bo‘laklar orasiga; zidlovchi bog‘lovchilar yordamida birikkan uyushiq bo‘laklar orasiga; undalmalarni ajratish uchun; kirish so‘zlari va tuzilishiga ko‘ra murakkab bo‘lmagan kirish gaplarni ajratish uchun; *ha* va *yo‘q*

soʻzlarini gap boʻlaklaridan ajratish uchun; gapning ajratilgan boʻlaklarini ayirib koʻrsatish uchun; bogʻlovchisiz bogʻlangan qoʻshma gaplarda; *va, ham, hamda, yoki* kabilardan boshqa bogʻlovchilar bilan bogʻlangan qoʻshma gaplarda; muallif gapini koʻchirma gapdan ajratishda vergul ishlatiladi.

Lola guruhi: Nuqtali vergul quyidagi oʻrinlarda qoʻllanadi: 1. Oʻz ichida vergul boʻlgan yopiq uyushiq boʻlaklar orasida: «Mehnat, ijod, odam; sharaflil dil yorugʻi, hayot quvonchi - hammasining asl manbai sen, vatanim – tinchlik tayanchi».

2. Oʻz ichida vergul boʻlgan, mazmunan maʼlum darajada mustaqillikka ega sodda gaplar orasida hamda har xil turdagi gaplarni oʻz ichiga olgan qoʻshma gaplarda: Shinel jiqqa hoʻl; Bektemirning yuzidan tomchilar quyilar edi.

Moychechak guruhi: Ikki nuqta fikrning toʻla tugallanmaganligini, bundagi tugallik keyingi gap orqali ochilishini anglatish uchun qoʻllaniladi. Bu uning asosiy xususiyati boʻlib: 1. Bogʻlovchisiz qoʻshma gap tarkibidagi gaplarni ajratish uchun qoʻllanadi: Bir gap ikkinchi gapdan anglashilgan ish-harakatning sababini koʻrsatsa; natijasini koʻrsatsa; agar biror gap boshqa bir gapning mazmunini toʻldirsa yoki izohlasa; koʻchirma gapdan oldin, muallif gapidan soʻng qoʻllaniladi. 2. Umumlashtiruvchi soʻz uyushiq boʻlaklardan ilgari kelganda, umumlashtiruvchi soʻzdan keyin qoʻyiladi.

Binafsha guruhi: Tire quyidagi oʻrinlarda qoʻllanadi: Umumlashtiruvchi soʻz uyushiq boʻlaklardan keyin kelganda umumlashtiruvchi soʻzlardan oldin qoʻyiladi. Baʼzan ajratilgan boʻlaklarda ham ishlatiladi. Kiritma gap ham tire bilan ajratiladi yoki qavs ichiga olinadi. Dialog shaklidagi koʻchirma gaplarda, tenglik maʼnolarini bildirishda ham ishlatiladi. Kesim yoki ega harakat nomi bilan ifodalansa, egadan keyin tire qoʻyiladi. (Oʻqish - hayotni tushunish.) Ega koʻrsatish olmoshi bilan ifodalanib, alohida ajratib koʻrsatilsa, bogʻlama va kesimlik qoʻshimchasi boʻlmasa, egadan keyin tire qoʻyiladi. Bogʻlovchisiz qoʻshma gap tarkibidagi sodda gaplarning mazmuni bir-biriga zid boʻlsa, birinchi gapning mazmuni ikkinchi gapning mazmuniga oʻxshatilsa, birinchi gap ikkinchi gapdan anglashilgan ish-

harakatning paytini yoki shartini bildirsa ham tire qo'yiladi. (Ko'z qo'rqq - qo'l botir).

(Kodoskopda berilgan qo'shma gaplarning tushirib qoldirilgan tinish belgilarini qo'yib, sodda gaplar qay vosita orqali o'zaro bog'langanini o'z variantingiz asosida qo'lingizdagi perfokarta- dan belgilang).

1. Jangda o'lgan emas biror bahodir (,) bari halok bo'lgan xiyonatlardan.
2. Toshday uxlaganda to'shlarin ochib yo zahar qo'shilgan ziyofatlardan.
3. Hamal (-) bol nafasli (,) tonglari (-) pushti (-) quyosh qahrabo may to'la kosadir.
4. G'ijiraydi bezovta chinor (,) ogoh etib shovillaydi (:) ku-uz (,) ammo uchta sap-sariq ilon ag'ochlarga o'rlardi (,) afsus. (Sh.R.)
5. Eshikka qarang (,) birov keldi-yov.
6. A'lo mamlakatning a'lo farzandi bilib qo'yki (,) seni Vatan kutadi. (G'.G'.)
7. O'ldimi (,) uxladimi (,) endi baribir unga. (H.O.)
8. Har kimki vafo qilsa (,) vafo topqusidir (Bobur)

(Guruhlar keyingi bosqichda badiiy adabiyotlardan topilgan, quyidagi qo'shma gaplar tarkibidagi sodda gaplarni o'zaro bog'lovchi tinish belgilarini yordamchi so'zlar bilan almashtiradilar).

1. Ro'zg'or Tohir Zuhrolik, (va) Layli – Majnunlik emasligini, ro'zg'or cheki yo'q kurash, (hamda) yutish - yutqizishlar maydoni ekanligni yod etib yur!
2. O'qituvchi bolaga chandon nafis tarbiya, (va) ishlov bermasin, (ammo) uning uyida otasining og'zidan bodi kirib, shodi chiqib tursa, (yoki) yeydigan ovqati birovning haqi bo'lsa, bola qanday poklansin!
3. Padaringiz uyi avlodingizning ruhlari-yu, (hamda) tiriklari to'planadigan joy, (shuning uchun) imkoningiz yetgancha u yerni obod qilishga intiling.

4. Tilingizni yomon soʻzdan tiying – (chunki) bir marta aynigan til yana ayniyveradi.

Oʻqituvchi: Darsimizning ijodkorlik bosqichida siz yozuv taxtasida berilgan gaplarni maqsadi nuqtai nazaridan tahlil qilib, guruh bilan hamkorlikda oʻz fikringizni bildiring. Bu topshiriq trening usulida oʻtadi.

1. Nazardan qolmoqlik ulkan fojia dir – nazardan qolganlarning oilasi ham hech qachon ungan emas, oʻsgan emas.

Chinnigul guruhi: Unday kishilar aybini tan olmaydi, boshqalarga ozor beradi; biri ikki boʻlmaydi; uyidan baraka ketadi; oila tanazzulga yuz tutadi; nomardlik uning hamrohiga aylanadi; nomard taqdiridan noliydi; uyida janjal koʻp boʻladi; noshud - qoʻrqqanidan firib beradi; oiladan omad ketadi; atrofdagilarga qoʻshila olmaydi, eʻtibordan qoladi.....

2. Dunyo bergan bor narsasini yoʻqotgan keksalar bora-bora mungʻayib qolarkan, shunday paytda ularni: onasi boʻlib erkalatmoq kerak.

Lola guruhi: otasi boʻlib koʻnglini olmoq kerak; eng yaqin kishisi boʻlib mehribonchilik koʻrsataylik; xasratlarini erinmay tinglaydigan dardkashi boʻlaylik; yuragiga malham, beliga quvvat boʻlaylik; ulardan tez-tez xabar olaylik; vaqtimizni ajratib sayrga olib chiqaylik; shirin gapimizni ayamaylik; chehramizni ochib gaplashaylik; imkon qadar sovgʻalar qilaylik; yoʻlimizga termultirmaylik va h.k.

3. Mehr qozonish insonga qanot beradi:

Moychechak guruhi: mehr - hayot lazzati; mehr – oilaning quvvati va joni; mehr - koʻngil uyini tozalovchidir; mehrli koʻngilda gʻubor boʻlmaydi; qalb muzini mehr eritadi; mehr-muhabbati yoʻq xonadonga baxt kelmaydi; qalbn i zabt etish uchun jang emas, mehr kerak; odam hech qachon mehrdan toʻymagan; ota-ona mehri -- oʻzidan soʻng ham nur qoldiradi va h.k.

4. Har bir odamning suyanch togʻlari boʻladi: bandalari oyogʻingdan ming tortsinlar – xudo suyasa, seni hech kim kamsitolmaydi;

Binafsha guruhi: Vatan – tayanch nuqtamiz; ota-ona uchun farzand - qalb gʻururi; ota – umr bogʻboni; bola ogʻir yuk koʻtarsa, onaning beli ogʻriydi; etsiz tirnoq - hech narsaga yaramaydi; panjalar

to‘plansa – musht hosil bo‘ladi; do‘st - do‘stga suyanchiq; do‘stning mehri – umr oftobidir; bilim – kelajakning yo‘li; aql – odamning qanoti va h.k.

O‘qituvchi: Darsimizning yakunida modulning didaktik maqsadini o‘qing. Quyidagi savollarga javob bering.

1. Siz moduldan ko‘zlangan maqsadga erishdingizmi?
2. O‘quv materialini o‘zlashtirishga nima yordam berdi va nima xalaqit berdi?
3. Qaysi topshiriq tushunarsiz bo‘lib qoldi?

(O‘quvchilar mavzu yuzasidan o‘z xulosalarini bayon etishadi. Guruh sardorlari o‘quvchilar o‘zlari uchun qo‘ygan baholarini ko‘rib chiqib hisobot beradilar).